

*[Handwritten signature]*  
H. Ob. 2020

Katowice, 8 marca 2020 r.

Dr hab. Jolanta Gwioździk, prof. UŚ  
Instytut Nauk o Kulturze  
Wydział Humanistyczny  
Uniwersytet Śląski w Katowicach

**Recenzja osiągnięć dr Iwony Pietrzkiewicz, ubiegającej się o nadanie stopnia doktora  
habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie bibliologia i informatologia**

Droga naukowa i zawodowa dr Iwony Ewy Pietrzkiewicz jest związana ze studiami nad książką dawną, zwłaszcza z analizą bibliologicznych aspektów kultury umysłowej zakonów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W 1993 r. Habilitantka uzyskała dyplom magistra bibliotekoznawstwa i informacji naukowej (przyznany przez Wydział Humanistyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. KEN w Krakowie), a w 2000 r. stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie bibliologii nadał jej Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego. Od 1996 r. publikuje wyniki swoich badań, głównie nad księgozbiorami klasztornymi, a obecnie należy do międzynarodowego grona specjalistów, zajmujących się dziedzictwem piśmienniczym dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Problematyka ta znalazła w dr Iwonie Pietrzkiewicz badacza rzetelnego, konsekwentnego i kompetentnego.

**1. Ocena rozprawy *Kultura książki w zakonach męskich Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVIII wieku* (Kraków 2019) jako głównego osiągnięcia naukowego**

Celem rozprawy było z jednej strony „kompleksowe, oparte na podstawie badań archiwalnych i bibliotecznych, ukazanie procesów bibliologicznych w środowisku zakonnym WKL” (s. 30), a z drugiej – co niewątpliwie było zadaniem trudniejszym – „poszukiwanie modelu i prawidłowości” odnoszących się do „znaczenia kulturowego zakonów łacińskich oraz pozostawionego przez nie *hereditas* na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego” (s. 31). Tak ambitny i szeroko określony zakres badań wymagał precyzyjnego ustalenia nie tylko sposobu ujęcia analizowanej problematyki, ale także przyjęcia przemyślanej optyki badawczej. Habilitantka rozpoczęła zatem rozważania wstępne (s. 11-50) od przedstawienia różnych metod podejścia do badania przeszłości, zwłaszcza ukazania nurtów zorientowanych na kulturę i jej przejawy w przestrzeni społecznej. Kompetentnie przygotowany, liczący kilkanaście stron przegląd polskich i zagranicznych szkół badawczych pozwolił Habilitantce

na wyodrębnienie najważniejszych we współczesnej refleksji humanistycznej kategorii badawczych oraz centralnych pojęć, związanych z książką dawną. Bez tej refleksji trudno wyobrazić sobie podjęcie rzetelnej syntezy, istotna jest bowiem nie tylko próba rozpoznania i opisu konkretnych zagadnień, ale także – a niekiedy przede wszystkim - przyjęta metodologia tych badań.

Bardzo dobrą znajomością warsztatu historyka książki dawnej Habilitantka wykazała się także w części wstępu porządkującej stan badań nad polskimi i zagranicznymi księgozbiorami historycznymi i szerzej – kulturą umysłową zakonów Wielkiego Księstwa Litewskiego<sup>1</sup>. Okazuje się, że choć kulturowe dziedzictwo dawnej Rzeczypospolitej, z uwzględnieniem historycznej różnorodności poszczególnych regionów, od wielu lat budzi zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, to brakowało wieloaspektowego ujęcia zagadnień powstawania i funkcjonowania piśmienności wspólnot zakonnych. Dobrą podstawą do przedstawienia „kultury książki” w klasztorach męskich są prowadzone ostatnio (także przez Habilitantkę) prace dokumentacyjne, zmierzające do badania losów i rekonstrukcji księgozbiorów klasztornych, analiz świadectwa lektury i ogólniej opisu kultury intelektualnej środowiska zakonnego.

Dr Iwona Pietrzkiewicz poprawnie wykorzystała jako narzędzie analityczno-interpretacyjne solidną literaturę przedmiotu (w monografii wybór opracowań i materiałów liczy ponad 460 pozycji<sup>2</sup>, a źródła to 101 tytułów literatury normatywnej i parenetycznej), przede wszystkim jednak nie ograniczyła się tylko do powielania publikowanych tekstów, lecz uwzględniła liczne archiwalia, zgromadzone aż w 23 bibliotekach, archiwach państwowych i kościelnych. Szczególnie cenny jest zamieszczony w aneksie imponujący wykaz księgozbiorów klasztornych z ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, rejestrujący ponad 1000 źródeł (884 wymienione tytuły, uzupełnione o 121 nowych dokumentów i ich odpisów), przechowywanych w archiwach i bibliotekach w Krakowie, Warszawie, Lubiniu, Lublinie, Wrocławiu, a także w Mińsku, Grodnie, Wilnie i Sankt Petersburgu. Ten materiał, opracowany – co należy podkreślić – z autopsji, nie tylko sam może stanowić interesujący przedmiot lektury, lecz stanowi nieocenioną wskazówkę dla przyszłych badań kultury książki zakonnej. Nieprzypadkowo bowiem Arvydas Pacevičius określił biblioteki klasztorne jako świat książki zaginionej, o czym zadecydowały przede wszystkim konsekwencje kasat.

<sup>1</sup> Na uwagę zasługuje nie tylko dobra orientacja w literaturze przedmiotu, co świadczy o odczytaniu i rozległej wiedzy Habilitantki, ale także wskazanie perspektyw badawczych, wymagających międzynarodowej współpracy i wykorzystania nowych technologii.

<sup>2</sup> W tak obszernej literaturze przedmiotu warto byłoby jednak wydzielić katalogi, bibliografie, atlasy, materiały źródłowe itp., a także pominąć oryginały prac opublikowanych w tłumaczeniu na język polski.

Obecnie zachowane dokumenty, zwłaszcza akta wizytacyjne, często z początku XIX w., nierzadko bywają jedynym śladem istnienia księgozbiorów zakonów różnych obserwacji, działających na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. W tej sytuacji wszelkie informacje dotyczące liczby książek, układu i zawartości księgozbiorów zakonnych czy nawet niewielkie wzmianki, poświadczające ich istnienie i funkcjonowanie, nabierają szczególnego znaczenia. Habilitantka była świadoma wagi zebranych danych, o czym świadczy m.in. dołączony do wykazu komentarz, w którym zamieściła dostępne wiadomości, dotyczące książek i ich użytkowania w zakonnym środowisku<sup>3</sup>. Zarazem wykaz ten stanowił „obszerny materiał egzemplifikacyjny” (s. 49), służący do charakterystyki „tekstu i obecności książki” (s. 30) w klasztorach męskich od ich erygowania na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV w. po destrukcję struktur zakonnych w wyniku kasat w XVIII i XIX stuleciu.

Habilitantka przyjęła dwie zasadnicze perspektywy przedstawienia badanych procesów bibliologicznych. Pierwszą jest perspektywa kształtowania się tożsamości, pamięci historycznej („świata pamięci”, s. 88), dr Iwona Pietrzkiewicz przyjęła bowiem, że „pamięć jako zdolność człowieka do utrwalania doświadczenia i budowania wiedzy o sobie i świecie oraz konstytuowania tożsamości grupowej jest szczególnie istotna dla środowisk integrowanych przez religię” (autoreferat, s. 2). To podejście badawcze odpowiada polu zainteresowania księgoznawstwa historycznego, które koncentruje się na książce nie tylko jako na obiekcie historii kultury, ale także jako na nośniku kultury w dziejach. Druga perspektywa to ujęcie komunikacyjne, służące wyodrębnieniu określonych narzędzi, procesów i strategii, kształtujących kulturę zakonną. Za najważniejsze medium Habilitantka uznała pismo i tekst, „widziane w kontekście *sacrum* i definiowanych przez struktury religijne określonych sytuacji komunikacyjnych”, przy czym „specyfika komunikacji widoczna jest na wielu poziomach” (autoreferat, s. 4).

Przyjęta w rozprawie optyka badawcza wymagała bardzo precyzyjnego, świadomego i konsekwentnego wyboru oraz rozłożenia akcentów podejmowanych analiz, co przełożyło się na strukturę rozprawy. Autorka skupiła uwagę na czterech zasadniczych problemach (s. 49), którym odpowiada podział na poszczególne rozdziały.

Rozdział pierwszy (*Religie i religijność w Wielkim Księstwie Litewskim*, s. 52-76) dotyczył sytuacji konfesyjnej i jej uwarunkowań w wieloetnicznym społeczeństwie Wielkiego

---

<sup>3</sup> Należy mieć nadzieję, że tak jak został opracowany atlas Kościoła katolickiego, ukazujący organizację prowincji zakonnych i klasztory w Wielkim Księstwie Litewskim, tak będzie przygotowany atlas/przewodnik po bibliotekach klasztornych tego terenu, uwzględniający publikację zachowanych inwentarzy i katalogów. W monografii warto było natomiast zamieścić poglądową mapę, obrazującą stan informacji o bibliotekach różnych obserwacji (lub przynajmniej wybranego zakonu) na badanym terenie.

Księstwa Litewskiego. Przedstawienie zasad organizacji Kościoła katolickiego, a także zmian religijnych, związanych z reformacją, wprowadzaniem reform potrydenckich, a nawet wpływem nurtów oświeceniowych, stanowiło istotny kontekst charakterystyki kształtowania się sieci klasztornej i rodzajów aktywności, podejmowanych przez zakonników na tych terenach. Habilitantka przekonująco omówiła obecność zakonów różnych obserwacji w strukturach Kościoła katolickiego i ich relacje ze społeczeństwem lokalnym. Wskazała ponadto czynniki, decydujące o podejmowaniu przez zakonników działalności duszpasterskiej, kaznodziejskiej, misyjnej, charytatywnej, edukacyjnej, naukowej, wydawniczej itp. Poprawnie uwzględniła przy tym takie okoliczności, jak przyjęty charyzmat, specyfika funkcjonowania i tradycja zakonu, lokalizacja klasztoru w konkretnej diecezji i jego usytuowanie geograficzne na rozległym terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oczywiście, realizacja wymienionych funkcji zależała od wielu realiów, do których należały uwarunkowania kulturalne, polityczne i społeczne, a zwłaszcza wydarzenia wojenne, klęski żywiołowe, epidemie itp. Istotny wydaje się również wpływ patronatu magnaterii, podejmowanego zwłaszcza jako wynik konwersji wyznaniowej w okresie reformy życia religijnego po soborze w Trydencie. Warto było zatem wyraźniej (por. s. 140, 217) określić związki takich rodów, jak m.in. Radziwiłłowie nieświescy<sup>4</sup> czy Sapiehowie, ze sprowadzeniem na teren Wielkiego Księstwa Litewskiego konkretnych zakonów, erygowaniem ich klasztorów, opieką fundatorską itp.

Rozdział drugi (*Nulla die sine linea. Tekst w klasztorze jako odzwierciedlenie idealów życia i duchowości zakonnej*, s.78-106) zasadniczo koncentruje się na obecności tekstu w klasztorze, czyli opisie zasad praktyki pisanie i czytania we wspólnotach zakonnych. Syntetyzujące ujęcie tej problematyki było zadaniem niełatwym, przede wszystkim z uwagi na różną formację i organizację życia w poszczególnych zakonach, np. podział na lekturę indywidualną i zbiorową, tak oczywisty w przypadku zakonów mniszych, nastawionych na życie wspólnotowe, trudno było odnieść do ustawodawstwa jezuitów i zasad *Ratio studiorum*. Jednocześnie w tekstach normatywnych obu zakonów wiele miejsca poświęcono na określenie miejsca lektury w życiu codziennym (s. 89 – 90, 92). Autorka nie zdecydowała się na wskazanie i szczegółowe porównywanie konkretnych aktów normatywnych<sup>5</sup>, lecz

---

<sup>4</sup> Przykładowo Mikołaj Krzysztof Radziwiłł był protektorem jezuitów, przyczynił się do budowy domu profesów w Wilnie i konwentu w Krożach, oddał pod ich zarząd drukarnię w Brześciu, ufundował kościół i kolegium w Nieświeżu, gdzie sprowadził także benedyktynki reformy chełmińskiej. Ocenę tej działalności zamieścił Kasper Wilkowski w dedykacji polskiego wydania *Spill de la vida religiosa*, przypisanego księciu na Olyce i Nieświeżu.

<sup>5</sup> Habilitantka cytuje przykłady ustawodawstwa zakonnego, tworzonego na różnych poziomach organizacyjnych, od ustaleń soborowych, wskazań synodów diecezjalnych, rozporządzeń prowincjalnych, po zalecenia

podjęła próbę ukazania „modelu wykorzystania książki jako przedmiotu materialnego i semiotycznego – spełniającego określone funkcje komunikacyjne” (s. 87)<sup>6</sup>. Natomiast analiza piśmienności, związana z funkcjami i znaczeniem komunikacji pisemnej, pozwoliła na wskazanie kontekstów tworzenia piśmiennictwa sakralnego i pragmatycznego.

Recepcji tekstu w klasztorze oraz przyjmowanym strategiom lektury poświęcono ostatnią część drugiego rozdziału. Habilitantka lekturę podzieliła na czytanie indywidualne (ciche) i zbiorowe (głośne). Uznała, że do pierwszej grupy należały teksty związane z *lectio Divina*, o charakterze modlitewnym, a także utwory odnoszące się do prowadzonej działalności kaznodziejskiej oraz formacyjne (zwłaszcza normatywne, które już wcześniej w rozprawie były omawiane, i książki z zakresu teologii duchowości). Do grupy drugiej Habilitantka zaliczyła głośne czytanie w przestrzeni zakonnej (s. 103), np. w refektarzu, a także lekturę związaną ze studiami zakonnymi oraz przygotowywaniem do pracy duszpasterskiej. Próby określenia rzeczywistych, a nie tylko potencjalnych uwarunkowań lektury z pewnością należą do najtrudniejszych zadań dla historyka książki. Należy podkreślić, że dr Iwona Pietrzkiewicz starała się wskazać konkretne przykłady podejmowanej lektury, wymieniała zarówno utwory drukowane, jak i kopiowane teksty rękopiśmienne, służące do użytku osobistego. Najpewniej jednak realizacja zaleceń lekturowych zależała od konkretnych sytuacji, np. w zakonach mniszych regułę zakonu można było czytać indywidualnie, gdyż do jej znajomości każdy zakonnik był zobowiązany (sugerowano nawet nauczanie się jej na pamięć, s. 104), a zarazem lektura tego tekstu odbywała się głośno, np. w trakcie zajęć nowicjatu i na kapitułach. Podobnie czytanie tekstów ascetycznych było elementem formacji (np. w regule benedyktyńskiej przeznaczano specjalny czas na „bawienie się” taką lekturą), a jednocześnie te same utwory mogły być wybierane do głośnej lektury w czasie pracy ręcznej lub w refektarzu. Prawidłowości mogły również dotyczyć tekstów kaznodziejskich, wykorzystywanych zarówno w trakcie indywidualnej lektury, jak i w przekazie oralnym. Warto ponadto rozważyć zaproponowany przez Habilitantkę podział w odniesieniu do literatury edukacyjnej, także świeckiej. W tej części rozdziału zabrakło mi wskazania takich uwarunkowań, zwięzłego podsumowania praktyk lektury (takiego jak akapit zamieszczony na początku rozdziału trzeciego, zob. s. 110).

---

wizytatorów, zgodne z przyjętą regułą, *consuetudines*, konstytucjami zakonnymi itp., zob. s. 81-83, 85-86, 89-92, 95-97, 99, 103-106.

<sup>6</sup> Tym również można uzasadnić nawiązanie na początku tego rozdziału do zagadnień religijności, podejmowanych już poprzednio. Precyzyjniej podrozdział „Pisanie i czytanie w świetle ustawodawstwa zakonnego” można by zatem określić jako „Uwarunkowania pisania i czytania w klasztorach”.

Do zagadnień tworzenia i obiegu tekstów Autorka nawiązała w rozdziale trzecim (*Docta et eloquens pietas. Klasztor jako instytucja kultury literackiej i pracy naukowej*, s. 108-167), który oceniam jako szczególnie wartościowy. Autorka badała, w jaki sposób piśmiennictwo funkcjonujące w zakonach oraz w ich otoczeniu społecznym „sprzyjało zachowaniu tożsamości duchowieństwa i budowaniu tradycji oraz znaczącej roli kulturowej i cywilizacyjnej w społeczeństwie” (autoreferat, s. 6). Zwróciła uwagę na rodzaj tekstów, które służyły realizacji tych funkcji, czyli np. na utwory kształtujące i przekazujące wzorce osobowe, sprzyjające propagowaniu kultu maryjnego (cudownych wizerunków i miejsc pielgrzymkowych) lub kultu świętych.

Tożsamość zakonną budowało także piśmiennictwo historiograficzne, jak się okazało ukazujące nie tylko wewnętrzne życie klasztoru, ale w równej mierze obrazujące różnorodne związki zakonników ze środowiskiem kościelnym i świeckim oraz rysujące panoramę ówczesnego życia codziennego. Dla historyka zakonów i - szerzej - dla historyka idei, to materiał niezwykle interesujący i niestety nadal mało rozpoznany (Habilitantka korzystała głównie z materiałów źródłowych: drukowanych i rękopiśmiennych).

Równie ciekawa jest charakterystyka tekstów kaznodziejskich (w tym okolicznościowych), ze wskazaniem ich funkcji poznawczych, informacyjnych i parenetycznych, realizowanych form mecenatu oraz przyjmowanych przez różne zakony strategii komunikacyjnych, specyficznych dla Wielkiego Księstwa Litewskiego (s. 149). Autorka wskazała okoliczności powstawania kazań oraz mów, przedstawiła warsztat kaznodziejski, analizowała kazania jako świadectwa wyznawanego systemu wartości, a także jako materiał obyczajowy, ukazujący relacje i budujący więzi z otoczeniem społecznym (m.in. z fundatorami, wszelkimi „dobrodziejami”, duchowieństwem diecezjalnym). Przede wszystkim jednak dostrzegła w tych tekstach środek tworzenia i zachowania tradycji zakonnej, „dokument epoki” (s. 150), a zarazem element kształtujący kulturę (s. 137).

O kulturze intelektualnej zakonników świadczył również zakres i poziom kształcenia zakonnego i podejmowanej pracy naukowej. Habilitantka nie tylko omówiła zakres, organizację i uwarunkowania edukacji zakonnej, ale także przedstawiła model szkolnictwa publicznego i studiów humanistycznych, realizowanych głównie przez kolegia prowadzone przez jezuitów, pijarów i teatynów. Szczególnie istotne są odnalezione przez Habilitantkę przykłady tekstów, dokumentujących odbywaną edukację, np. rękopiśmiennych skryptów studenckich, czyli notatek z wykładów lub różnych kompilacji. Dzięki temu wiadomo, jak był konstruowany program studiów, jakich treści nauczano, jakie teksty naukowe w konkretnym zakonie (a nawet klasztorze) były szczególnie propagowane, jak wyglądała

recepja piśmiennictwa europejskiego itp. Równie ciekawe są podręczniki, przygotowywane przez wykładowców. Dr Iwona Pietrzkiewicz wskazała znane postacie autorów i tłumaczy, związanych z Wielkim Księstwem Litewskim: jezuitów, dominikanów, kanoników lub bernardynów, podejmujących prace teologiczne, prawnicze, matematyczne, astronomiczne, z zakresu prawa i historiografii. Jej niewątpliwą zasługą jest jednak zidentyfikowanie kolejnych autorów prac naukowych, których dzieła zwykle pozostały w rękopisie, jak Bonawentura Chełchowski, Aleksander Czechowicz, Pior Procewicz, Hilary Serbowski, Ludwik Hrynciewicz, Alojzy Korzeniowski czy tłumacz Seweryn Krzyszkowski.

Charakterystyka produkcji wydawniczej drukarni zakonnych, zwłaszcza nierejestrowane dotąd wydania, z pewnością pozwolą na ujawnienie kolejnych autorów proveniencji zakonnej (s. 167). Niektórzy z nich byli bezpośrednio związani z klasztorami żeńskimi (co zostało wspomniane w rozprawie, s. 68, 80, 95, 110, 112). Warto byłoby jednak wyraźniej zwrócić uwagę na sytuacje tworzenia i obiegu tekstów na potrzeby siostr (np. bernardynek, benedyktynek, karmelitanek wileńskich)<sup>7</sup>. Brakuje natomiast jakiegokolwiek podsumowania treści zawartych w tym rozdziale.

W rozdziale czwartym (*Multitudo librorum. Księgozbiory w społeczności zakonnej*, s. 170-210) Habilitantka powróciła do analizy aktów normatywnych, tym razem odnoszących się do tworzenia i organizacji biblioteki (głównej i – jak byśmy dziś powiedzieli – księgozbiorów specjalistycznych). Wskazania reguł i konstytucji uzupełniła o analizę akt wizytacji i dekretów kapituł, czyli odniosła się do zasad funkcjonowania księgozbiorów w konkretnych klasztorach. Okazuje się, że na zawartość konkretnej biblioteki mieli znaczący wpływ przełożeni, o czym świadczy przypadek bibliofila dominikańskiego Dominika Siwickiego. Zasadniczy opis bibliotek został przeprowadzony na podstawie informacji zawartych we wspomnianym wykazie, umieszczonym w aneksie. Lektura dostępnych wiadomości daje ciekawy obraz dziejów bibliotek, ich wyposażenia, użytkowania, organizacji i sposobu opracowania zbiorów. Pozwala także na określenie warsztatu pracy i obowiązków bibliotekarzy (często równocześnie archiwistów). Niełatwym zadaniem była próba oceny zawartości bibliotek zakonnych, przede wszystkim z uwagi na znaczne ich rozproszenie w wyniku kasat i konfiskat po powstaniach listopadowym i styczniowym. Habilitantka na podstawie zapisów proveniencyjnych w zbiorach bibliotek litewskich

---

<sup>7</sup> Zakonnicy podejmowali się tłumaczenia i pisanie tekstów (w ten sposób po raz pierwszy wprowadzali je w obieg społeczny), zakonnikom przypisywali swoje książki, dedykowali im kazania okolicznościowe, inspirowali ich twórczość własną itp. Niektórzy są znani tylko z podejmowania tego piśmiennictwa. Zrozumiałe jednak, że gdyby Autorka chciała charakteryzować wszystkie wspomniane w rozprawie zagadnienia badawcze, praca musiałaby być wielotomowa.



określiła przynależność zakonną najcenniejszych druków (z XV i XVI w.), pochodzących z kilkunastu bibliotek zakonnych. Pełniejsza charakterystyka formalna wymaga dalszych, wieloletnich badań<sup>8</sup>; o jak znaczące zbiory chodzi wiadomo z szacunkowej liczby książek ze skasowanych klasztorów wybranych zakonów (s. 206-208). Jeszcze trudniejsza jest charakterystyka rzeczowa, którą Habilitantka przeprowadziła na przykładzie biblioteki benedyktynów w Starych Trokach (co było wcześniej przedmiotem jej studiów, zob. *artykuł Benedyktyni w Starych Trokach i ich księgozbiór*, 2014 r.). Również w tym rozdziale warto byłoby zamieścić podsumowanie dotyczące omawianych zagadnień.

W zakończeniu (s. 212-219) dr Iwona Pietrzkiewicz podjęła zagadnienie „specyfiki roli i znaczenia zakonów rzymskokatolickich, którą odegrały na ziemiach WKL” (s. 213). W monografii wielokrotnie wskazywała na cechy charakterystyczne obecności i funkcjonowania klasztorów na tych terenach (np. na kwestię języka litewskiego, s. 135, 166), zatem podsumowujące spostrzeżenia wydają się uzasadnione. Bardzo zwięzły charakter ma natomiast ocena spuścizny zakonów, choć w rozbudowanych uwagach wprowadzających do rozdziałów (zwłaszcza s. 109-112), te zagadnienia były nieraz poruszane.

### Wniosek

Podjęty w rozprawie problem badawczy należy uznać za istotny oraz zasługujący na kompleksowe i kompetentne omówienie. Habilitantka podjęła udaną próbę „rekonstrukcji oraz ukazania mechanizmów funkcjonowania zjawisk, składających się na kulturę książki w rzymskokatolickich klasztorach męskich, działających na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV w. do czasu likwidacji miejscowej sieci zakonnej i kasat poszczególnych placówek” (autoreferat, s. 2)<sup>9</sup>. Jej zasługą są również konstatacje ogólniejsze, sformułowane z perspektywy historyka książki dawnej. Nie mam wątpliwości, że rozprawa dr Iwony Pietrzkiewicz to praca dojrzała, przemyślana, samodzielna warsztatowo i metodologicznie, która porządkuje i dopełnia dotychczasowe wnioski badawcze, uzupełnia i weryfikuje je o istotne ustalenia, a także przynosi nowe propozycje dla badań związanych z dziejami zakonów w Wielkim Księstwie Litewskim. Uznaję zatem, że oceniana książka w pełni odpowiada wymogom stawianym rozprawie habilitacyjnej.

---

<sup>8</sup> Na portalu *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* zarejestrowano znikomą część zasobów dawnych bibliotek i archiwów z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego.

<sup>9</sup> Książka została również w niebanalny sposób zaprojektowana, ilustracje są interesujące, jednak pełnią bardziej funkcję dekoracyjną niż informacyjną, książka wymaga także staranniejszej korekty, konsekwencji zapisu oryginalnego i w transliteracji. Warto także cytować po polsku teksty dostępne w tłumaczeniu z języka łacińskiego na język polski (np. dokumenty soborowe).



## 2. Ocena istotnej aktywności naukowej

Aktywność naukową Habilitantki można zaliczyć do kilku, nierównomiernych liczbowo nurtów zainteresowań. Najliczniejszą grupę tematyczną stanowią prace związane z kulturą książki środowiska zakonnego, przede wszystkim wspólnot męskich (tylko dwa teksty odnoszą się do klasztorów żeńskich). Dominują teksty poświęcone kulturze intelektualnej poszczególnych zakonów: kanoników regularnych laterańskich, kanoników od pokuty, dominikanów, bonifratrów, cystersów. Dr Iwona Pietrzkiewicz zwróciła uwagę na różne przejawy funkcjonowania klasztorów, m.in. dotyczące zasad powstawania i dziejów fundacji, miejsca i roli klasztorów w społeczeństwie dawnej Rzeczypospolitej, a także ich dziedzictwa kulturalnego, zwłaszcza organizacji księgozbiorów oraz piśmiennictwa, tworzonego i tłumaczonego w klasztorach, w tym historiografii. Niektóre artykuły odnoszą się do wcześniejszych analiz, zwłaszcza zawartych w drukowanej, poprawionej i uzupełnionej wersji rozprawy doktorskiej, dotyczącej biblioteki kanoników regularnych w Krakowie w XV-XVI w. Książka ta została oparta na bogatym materiale źródłowym, omawia ponad 1500 rękopisów i druków z księgozbioru klasztoru pw. Bożego Ciała. W kolejnych opracowaniach Habilitantka znacząco przekroczyła zasięg chronologiczny i terytorialny poruszanej tam problematyki kanonickiej, a także podjęła nowe zagadnienia, np. związane z piśmiennictwem okolicznościowym. Pozytywnie oceniam kontynuowanie tych badań, zwłaszcza prowadzenie kwerend źródłowych, które mogą się przyczynić do przygotowania monografii, omawiającej kompleksowo kulturę książki w klasztorach kanoników w dawnej Rzeczypospolitej.

Podobny charakter ma książka dr Iwony Pietrzkiewicz, systematyzująca wiedzę o różnorodnej działalności bonifratrów, nie tylko w sferze opieki medycznej bądź działalności charytatywnej, lecz także dotyczącej formacji intelektualnej. Publikacja ta stanowi istotne uzupełnienie wcześniejszych badań, odnoszących się głównie do funkcjonowania poszczególnych szpitali czy ośrodków, precyzuje bowiem chronologię i weryfikuje fakty odnoszące się do różnych placówek (np. konwentu w Wysokim Litewskim)<sup>10</sup>. Zawiera ponadto cenne ustalenia, dotyczące działalności zakonników. Należy podkreślić, że w książce *Miser res sacra. Bonifratrzy w dawnej Rzeczypospolitej* dr Iwona Pietrzkiewicz wykorzystwała różnorodne, dotąd nieznane źródła rękopiśmienne, przechowywane w 17 bibliotekach i archiwach w Polsce oraz zagranicą, a także uwzględniła stare druki, związane z funkcjonowaniem zakonu i jego założyciela. Zaletą publikacji jest jej staranna szata edytorska

<sup>10</sup> Dla badaczy książki dawnej jest oczywista konstatacja, że za ustaleniem nawet jednej daty lub weryfikacją nazwiska mogą się kryć miesiące żmudnych kwerend w archiwach i bibliotekach.

i celowo dobrane fotografie, dokumentujące omawiane treści (co może sprzyjać szerszemu odbiorowi książki, która została wydana w 400-setną rocznicę sprowadzenia bonifratrów do Polski).

Dr Iwona Pietrzkiewicz badała również funkcjonowanie zakonów wszystkich obserwacji, działających na określonym terenie, np. Wielkiego Księstwa Litewskiego (co przygotowało drogę rozprawie habilitacyjnej), a także związanych z konkretną prowincją lub lokalizacją, np. w Wilnie, Lwowie, Krakowie, Słoniemiu, Brześciu Litewskim, Mińsku, Jarosławiu. Należy podkreślić, że we wszystkich prezentowanych studiach Habilitantka wykazała się znajomością źródeł, nierzadko po raz pierwszy przez nią odnalezionych i opracowanych, a także swobodnie posługiwała się dokumentami publikowanymi w języku łacińskim. Konsekwencją wieloletnich kwerend była także publikacja źródeł (które będą dostępne jako baza danych) do dziejów klasztorów, bibliotek i - szerzej - kultury intelektualnej zakonów, o niekwestionowanej wartości dla badaczy książki dawnej. Za najbardziej interesujące uznają odkrycie i opracowanie następujących dokumentów: *Epistola Martini Lutheri ad Henricum VIII* (*Epistola Martini Lutheri ad Henricum VIII* w edycji Hieronima Wietora (2011 r.), *Inwentarz kościoła św. Piotra na Antokolu spisany przez Piotra Korkonosa w 1609 roku* (2012 r.) oraz „*Index Librorum, in Bibliotheca Ecclesiae Cathedralis Vilnensis*” z 1598 roku (2012 r.), a także „*Dziennik wizytatora*” litewskiej prowincji dominikanów jako przykład zakonnego piarstwa historiograficznego z początku XIX wieku (2017 r.). Jako istotny wkład w rozwój księgoznawstwa historycznego uznają również prace dotyczące metod badania książki dawnej oraz problemów publikowania katalogów i inwentarzy (a ostatnio ich digitalizacji). Zasady edycji dr Iwona Pietrzkiewicz wykorzystwała następnie praktycznie, w publikacji kilku katalogów książki dawnej. Przygotowała nie tylko koncepcję ich wydania, ale podjęła się opracowania najtrudniejszych elementów: opisu dokumentów średniowiecznych oraz zasobu proveniencyjnego. Stosunkowo niewielka, lecz interesująca grupa zagadnień, poruszanych przez dr Iwonę Pietrzkiewicz, dotyczy różnych aspektów bibliotekarstwa współczesnego oraz prasoznawstwa. Habilitantka wykazała się również umiejętnością prowadzenia prac redakcyjnych, co dobrze świadczy o wielostronności jej dorobku naukowego.

Oryginalne opracowania naukowe (94), prace redakcyjne (9 tomów, katalogów, rocznik czasopisma), prace współautorskie, hasła i recenzje (łącznie 102 tytuły) dobrze świadczą o wielostronności „istotnej aktywności naukowej” dr Iwony Pietrzkiewicz. Po doktoracie jest autorką dwu monografii, sześciu opracowań redakcyjnych i współredakcyjnych oraz 13 artykułów (oraz jednego przedruku), wydanych

w czasopiśmie polskich i zagranicznych, 41 (i jednego przedruku) artykułów w pracach zbiorowych, pięciu recenzji, siedmiu katalogów i bibliografii, pięciu opracowanych haseł w publikacjach zbiorowych.

Cechą wyróżniającą postawę naukową i dorobek dr Iwony Pietrzkiewicz jest udział w badaniach podejmowanych we współpracy z badaczami sąsiednich państw – Białorusi, Litwy i Ukrainy. Część ustaleń (17 tekstów) dzięki publikacjom w języku angielskim oraz wydaniom zagranicą Habilitantka włączyła również w międzynarodowy obieg naukowy. Uczestniczyła w projekcie Uniwersytetu Wileńskiego *Mokslinių tyrimų projektas „Bibliotheca Litwana: atminties institucijų rinkinių raida”*, a także w trzech projektach organizowanych przez NPRH oraz programie *Digitalizacja zabytkowego księgozbioru Biblioteki Zakonu Franciszkanów w Krakowie* (2016 r.). Należy podkreślić, że Habilitantka kierowała dwoma projektami, uzyskała ponadto stypendium Fundacji Lanckorońskich (2004 r.). Wyniki swoich badań dr Iwona Pietrzkiewicz prezentuje systematycznie na konferencjach (14 konferencjach międzynarodowych oraz 32 konferencjach krajowych, gdzie wygłosiła 44 referaty naukowe, w których nierzadko przekazywała nowe ustalenia lub proponowała istotne uzupełnienia obecnego stanu badań). Była organizatorem dziewięciu konferencji. Opublikowała 10 tekstów o charakterze popularyzatorskim, organizowała wystawy, pokazy, cykle spotkań, prelekcje dla studentów oraz członków Towarzystwa Nauczycieli Bibliotekarzy Szkół Polskich. O jej aktywności w środowisku naukowym świadczy współpraca z wieloma instytucjami, m.in. Pracownią nad Dziejami Zakonów i Kongregacji Kościelnych LARHCOR, Centrum Badawczym Bibliografii Polskiej Estreicherów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zamkiem Królewskim na Wawelu, Biurem Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, a także krakowskimi instytucjami GLAM.

Dr Iwona Pietrzkiewicz jest członkiem Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego, International Society for Knowledge Organization, Ośrodka Badań nad Mediami Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN, Federacji Bibliotek Kościelnych. W latach 2001-2005 była redaktorem kwartalnika „Konspekt”, czasopisma Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Należy również do komitetu redakcyjnego *Bibliotheca Litwana II* (Vilnius) oraz „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*”. Jest zastępcą dyrektora Instytutu Nauk o Informacji, członkiem Rady Bibliotecznej oraz kilku uczelnianych komisji i zespołów Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie.

Dr Iwona Pietrzkiewicz wykazuje dobre przygotowanie nie tylko do samodzielnej pracy naukowej, ale także do samodzielnego przygotowywania przyszłych adeptów pracy

naukowej. Równie wysoko jak inne sfery aktywności należy bowiem ocenić jej aktywność w zakresie doskonalenia i wzbogacania dydaktyki akademickiej. Była promotorem 21 prac dyplomowych, opiekunem koła naukowego studentów, nadzorowała zajęcia cykliczne, praktyki i obozy naukowe studentów, a także szkolenia w ramach Laboratorium Humanistyki Cyfrowej. Opublikowała kilka artykułów dydaktycznych. Prowadziła zajęcia na kierunkach informacja naukowa i bibliotekoznawstwo, architektura informacji, zarządzanie informacją i publikowanie cyfrowe, edytorstwo, a także filologia polska i kulturoznawstwo (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie). Na tej uczelni kieruje studiami podyplomowymi z zakresu edytorstwa i zarządzania kulturą oraz jest koordynatorem programu Erasmus. Współpracowała z wieloma ośrodkami doskonalenia nauczycieli, m. in. w Krakowie, Limanowej, Przemyślu, Rybniku, Nowym Sączu, Mysłowicach, Oświęcimiu, Gorlicach, Bobowej i Tarnowie. Opracowała kilkanaście programów kształcenia, w tym program wysoko oceniony w konkursie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, jest autorką prestiżowego projektu Laboratorium Humanistyki Cyfrowej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Za osiągnięcia naukowe i organizacyjne w latach 2002, 2010, 2016 Habilitantka otrzymała nagrodę JM Rektora Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Przyznano jej ponadto Medal Komisji Edukacji Narodowej (2013 r.) oraz Brązowy i Srebrny Krzyż Zasługi (2002 r., 2029 r.)

#### Wniosek końcowy

Monografia *Kultura książki w zakonach męskich Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVIII wieku*, wskazana jako główne osiągnięcie, jest cennym wkładem w bibliologię historyczną, a także może być ważnym punktem odniesienia dla badaczy różnych dyscyplin, którzy w przyszłości będą zajmować się kulturą pisma i książki w środowisku zakonnym oraz dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dorobek naukowo-badawczy, osiągnięcia dydaktyczne i popularyzatorskie oraz dotyczące współpracy międzynarodowej w pełni **spełniają wszelkie wymagania** wymieniane w ustawie z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2016 r. poz. 882 ze zm. Dz.U. z 2016 r. poz. 1311) i Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 1 września 2011, w sprawie kryteriów oceny osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz.U. 2011, nr196, poz. 1165). W związku z tym opowiadam się **za nadaniem dr Iwonie Pietrzkiewicz stopnia doktora habilitowanego w obszarze nauk humanistycznych, w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie bibliologia i informatologia.**

*Jolanta Gwóźdź*